

Economic Efficiency of Transfusion Medicine Law*Ahmad Ommi¹***Abstract**

Transfusion medicine, which involves taking blood from the donor to the stage after the blood transfusion to the recipient and the subsequent care of him/her, is presented as one of the most innovative ways in modern medicine in the world and with the new dimensions of its therapeutic and therapeutic applications, are faced with ambiguity, overview and more legal and ethical gaps in this field. One of the most important challenges is the value of blood transfusion services by the blood transfusion organization as the sole competent authority for the procurement, production, and distribution of blood in Iran, due to the prohibition of the purchase and sale of blood and especially its relevance to the issue of human dignity has been studied by lawyers and jurists, therefore, the approach of different countries to supply the blood and blood products due to the lack of and the need for safety and blood safety are different and different dimensions of blood donation, especially the ethical dimension, are in conflict between lawyers and jurists due to the profitability and consequently its value and the effects of blood transfusion medicine on the lack of preparation, production, distribution and transfusion of healthy blood, along with adherence to the standards for blood transfusion. Has taken On the other hand, the need for compensation and management of blood and blood products deficiency by the blood transfusion organization as the sole competent authority for the procurement, production and distribution of blood in the country is to provide safe and safe blood transfusion services due to the huge cost of these services Due to the huge cost of these services as well as the necessity of managing the production, supply and distribution of healthy blood, the evaluation for these services are justified by reference to public order and legitimacy based on necessity, provided that these services are firstly insured, and secondly, Valuing these services is not a pretext for commodity and blood trade and its products.

1. Faculty Member of Law and Political Science, Islamic Azad University, South Tehran Branch, Tehran, Iran. (Corresponding author)

Email: Ahmad.ommi@yahoo.com

Original Article

Received: 9 April 2018

Accepted: 2 June 2019

Keywords

Blood Transfusion, Transfusion Medicine, Blood Transfusion Organization, Blood Transfusion Services Evaluation

Please cite this article as: Ommi A. Economic Efficiency of Transfusion Medicine Law. Iran J Med Law 2020; 14(52): 191-208.

کارایی اقتصادی حقوق طب انتقال خون

احمد امی^۱

چکیده

طب انتقال خون که از مرحله گرفتن خون از دهنده تا مراحل پس از تزریق خون به گیرنده و مراقبت‌های بعدی از وی را شامل می‌شود، به عنوان یکی از نوین‌ترین راه‌های درمانی در پزشکی مدرن در دنیا مطرح شده است که هر روزه با روشن‌شدن ابعاد جدیدی از کاربردهای درمانی و دارویی آن، با ابهام، اجمال و خلأهای فقهی، حقوقی و اخلاقی بیشتری در این زمینه مواجه می‌شویم و یکی از مهم‌ترین چالش‌ها، ارزشگذاری خدمات انتقال خون از سوی سازمان انتقال خون به عنوان تنها مرجع ذی‌صلاح برای تهیه، تولید و توزیع خون در ایران می‌باشد که به دلیل حرمت و ممنوعیت خرید و فروش خون و به خصوص مرتبط‌بودن آن با بحث کرامت انسانی و نظم عمومی مورد توجه و مذاقه حقوقدانان و فقها قرار گرفته است. از این جهت، رویکرد کشورهای مختلف برای تهیه خون و فرآورده‌های خونی مورد نیاز با توجه به کمبود خون و لزوم ایمنی و سلامت آن متفاوت بوده و ابعاد مختلف واگذاری خون به خصوص بُعد اخلاقی، به جهت سودآوری و در نتیجه کالانگاری آن و آثار طب انتقال خون به جهت عدم تهیه، تولید، توزیع و انتقال خون سالم همراه با رعایت استانداردهای لازم در روند انتقال خون، مورد مناقشه قرار گرفته است. از طرفی لازمه جبران و مدیریت کمبود خون و فرآورده‌های آن از سوی سازمان انتقال خون به عنوان تنها مرجع ذی‌صلاح برای تهیه، تولید و توزیع خون در کشور، ارائه خدمات انتقال خون ایمن و سالم است که با وجود هزینه هنگفت این خدمات و همچنین ضرورت مدیریت تولید، تهیه و توزیع خون سالم، تعرفه‌گذاری این خدمات با استناد به همان نظم عمومی و مشروعیت مبتنی بر ضرورت قابل توجیه است، مشروط بر این‌که اولاً این خدمات بیمه شوند؛ ثانیاً ارزشگذاری این خدمات دستاویزی برای کالا انگاری و تجارت خون و فرآورده‌های آن نگردد.

واژگان کلیدی

انتقال خون، طب انتقال خون، سازمان انتقال خون، ارزشگذاری خدمات انتقال خون

۱. عضو هیأت‌علمی دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران جنوب، تهران، ایران. (نویسنده مسؤول)
Email: Ahmad.ommi@yahoo.com

نوع مقاله: پژوهشی تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۷/۱/۲۰ تاریخ پذیرش مقاله: ۱۳۹۸/۳/۱۶

مقدمه

مدت زمان درازی است که خون به عنوان مایع حیاتی که دارای ارزش اجتماعی و فرهنگی و مذهبی می‌باشد، شناخته شده است (۱). خانواده و خویشاوندی به طور سنتی توسط روابط خون ساختارمند گردیدند که به نوبه خود با هر دو هویت فردی و ملی در هم تنیده بودند (۲). خون انسان، ماده زنده‌ای است که نجات‌دهنده زندگی می‌باشد و بسیاری از بیماران در صورت دریافت خون می‌توانند سلامت خود را بازیابند. خون دارای ترکیبات و مواد منحصر به فردی است که آن را از دیگر اعضای بدن متمایز می‌کند؛ مایع بودن و رنگ خون از جمله ویژگی‌های بارز و قابل توجه آن در مقابل سایر اعضا است (۳) و به دلیل ویژگی‌های خاصی که دارد هیچ جانشینی ندارد و یک عضو و داروی غیر قابل جایگزین برای نجات حیات انسان‌ها است و نمی‌توان آن را به طور مصنوعی تهیه کرد و علی‌رغم تحقیقات بسیار زیادی که در این زمینه توسط محققان انجام شده است، انسان تنها منبع خون برای هم‌نوعانش است و خون مورد نیاز بیماران، توسط افراد نیکوکار اهدا شده و در اختیار سازمان انتقال خون قرار می‌گیرد. امروزه اهمیت انتقال خون و کارکرد آن در درمان بیماران و مجروحان نیازمند به خون و فرآورده‌های آن در علم پزشکی و حتی عامه مردم بر کسی پوشیده نیست، به ویژه آنکه در چند سال اخیر با پیشرفت‌های حاصل‌شده در خصوص پالایش و استحصال فرآورده‌های مختلف خونی، این حوزه به عنوان یکی از بخش‌های استراتژیک نظام سلامت هر کشوری محسوب می‌شود. تأمین خون و فرآورده‌های سالم، مهم‌ترین هدف انتقال خون است و با توجه به این که اهداکنندگان خون نقش اساسی را در رسیدن به این هدف به عهده دارند، افزایش آگاهی افراد و تشویق آن‌ها برای اهدای خون، ضروری به نظر می‌رسد. اهدای خون جلوه عالی احساس از خودگذشتگی است که باید مورد احترام بوده و از آن حفاظت شود. این عمل انسانی، صرف نظر از این که جنبه اخلاقی دارد، از لحاظ پزشکی فواید بسیاری دارد. یکی از مهم‌ترین فواید اهدای خون، نجات زندگی انسان‌ها و بهبود سلامت جسمانی است، اما با وجود این تفصیل، خون اهدایی جوابگوی نیازهای کشورهای در تهیه خون مورد نیاز جامعه نیست و ضرورت تهیه خون برای درمان بیماری‌ها و جراحی‌هایی که هر روزه در نتیجه تصادفات و سایر حوادث انجام می‌شود؛ لزوم خرید و فروش خون و حتی صادرات و واردات خون در نتیجه این ضرورت، ارتباط آن با شأن و کرامت انسانی و نحوه رفع تعارض جنبه حقوقی و اخلاقی واگذاری خون و تهیه آن به

دلیل ضرورت با رعایت و حفظ کرامت انسانی، بسیار حائز اهمیت است، از طرفی استفاده از خون برای درمان بیماری‌ها دارای پروسه‌ای است که از گرفتن خون از دهنده شروع می‌شود و حتی تا بعد از تزریق خون و فرآورده‌های آن به بیمار و گیرنده ادامه دارد. این پروسه را در یک قالب کلی، طب انتقال خون می‌نامند. پیشرفت پزشکی باعث شده است نه تنها خون و فرآورده‌های آن را برای درمان بیماری‌ها مورد استفاده قرار دهند و حتی داروهای بسیار گران‌قیمت از آن تولید گردد و سوءاستفاده از خون انسان به دلیل سود سرشاری که این عنصر حیاتی و فرآورده‌های آن دارد و هر روز در پرتو پیشرفت‌های پزشکی، کاربردهای درمانی آن بیش از پیش خواهد بود، زمینه سوءاستفاده از این مایع حیاتی را فراهم آورده است. همه این موارد دست به دست هم داده تا کشورها برای کنترل و مدیریت تهیه، تولید و توزیع خون تدابیری را در نظر بگیرند و از جمله مباحث مهم در اینجا کارایی تحلیل اقتصادی حقوق طب انتقال خون می‌باشد.

تحلیل اقتصادی حقوق، از نظریاتی است که در قرن نوزدهم در فلسفه حقوق مطرح شده است و امروزه در حقوق غرب به شدت گسترش یافته است. در این نگرش به حقوق، تنها از جنبه هدف کارایی نگاه می‌شود و آن را ابزاری برای حداکثرسازی ثروت جامعه و کسب منفعت بیشتر برای آن می‌دانند (۴). به نظر طرفداران این نظریه تنها مبنای عقلی قواعد مسؤولیت، کارایی اقتصادی است. درستی و اخلاقی بودن تمامی قواعد و نهادهای اجتماعی و حقوقی باید بر مبنای قابلیت و توانایی آن‌ها در افزایش ثروت جامعه سنجیده شود. دلیل برقراری نظام مسؤولیت مدنی این است که چنین نظامی مجموع هزینه‌های حوادث را کاهش می‌دهد و از این طریق منجر به افزایش ثروت می‌شود. سایر قواعد و نهادهای حقوقی نیز به همین منوال است (۵). به دلیل عملکرد مهم اقتصادی این قاعده است که دادگاه‌ها آن را قبول و اعمال می‌کنند و در نظام کامن‌لا به عنوان یک قاعده کلی در مسؤولیت مدنی و قراردادی و قوانین پذیرفته شده است (۶).

در انتقال خون نیز به دلیل عدم مدیریت مصرف خون و فرآورده‌های خونی در کشور به دلیل رایگان بودن این عنصر حیاتی، رفع ریشه‌ای مشکلات سازمان انتقال خون با قرارگیری انتقال خون در چرخه اقتصادی سلامت کشور و ارزشگذاری خدمات آن، مهم‌ترین هدف سازمان مزبور بوده است. این موضوع تحت عنوان «اقتصاد انتقال خون»، مطرح شد و به موجب

آن، خدمات انتقال خون تعرفه‌گذاری گردیده و سازمان انتقال خون ۱۴ خدمت را تعرفه‌گذاری کرد و این خدمات تحت پوشش بیمه‌ها قرار گرفت. این اقدامات به موجب ادعای مسؤولین ذی‌ربط می‌توانست هم برای بیماران و هم برای انتقال خون و بیمه‌ها و مراکز درمانی دستاوردهای خوبی داشته باشد (۷).

دلایل مخالفان و موافقان تعرفه‌گذاری خدمات انتقال خون

خون به عنوان عضوی از اعضای بدن دارای کارکردهای بسیار مهمی می‌باشد که با مرور زمان و شناخت گسترده از آن، بر این کارکردها افزوده می‌شود. صرف نظر از قول برخی که ملاک عضو بودن را عمل و وظیفه مستقل آن عضو می‌دانند (۸)، باید گفت که خون هم دارای عمل مستقلی از سایر اجزاست و علاوه بر این به دلیل مایع بودن این عنصر، دارای خصوصیت و ویژگی‌های خاصی است که از سایر اعضای مستقل نیز متمایز می‌گردد و بدین جهت احکام فقهی و حقوقی آن نیز تا حدودی با سایر اعضا متفاوت می‌باشد. موضوع خون و انتقال آن از جهات مختلفی در علم حقوق قابل بررسی است. گاهی از این جهت که ممکن است اعطاکننده، در قبال آن وجهی مطالبه نماید، موضوع خرید و فروش خون به عنوان یک کالای تجاری و مشروعیت داد و ستد آن مطرح می‌شود. اعضای بدن از جهت امکان انتقال نسبت به فرد اهداکننده به سه دسته تقسیم می‌شوند: دسته اول، اعضای ریسه که فقدان آن‌ها منجر به مرگ می‌شود، مانند قلب؛ دسته دوم، اعضای مهمی که فقدان آن‌ها باعث عدم توانایی انسان در بهره‌گیری کامل از حیات خواهد شد، مانند قرنیه، این دو دسته جز با مرگ مغزی فرد و پس از فوت او قابل انتقال نیست؛ دسته سوم، اعضای که فقدان آن‌ها احتمالاً سلامت فرد را در معرض خطر قرار می‌دهد، مانند یکی از دو کلیه (۹). خون به عنوان عضوی از بدن به دلیل همان خصیصه و ویژگی خاص خود، خارج از سه دسته فوق می‌باشد و شاید مسامحتاً از این حیث که ممکن است برای دهنده آن عوارض موقت دربر داشته باشد، در دسته سوم قرار گیرد. به عبارتی، خون عضوی است که به طور مستمر در بدن شخص تولید می‌شود و با انتقال آن، نقص ظاهری در بدن ایجاد نخواهد شد. به همین دلایل و به خصوص به دلیل مایع و سهل‌الانتقال بودن، خون بیشتر از سایر اعضا در معرض سوءاستفاده و در نتیجه تعرفه‌گذاری آن مورد

حساسیت بیشتر قرار گرفته است. بدین جهت تعرفه‌گذاری خدمات انتقال خون مخالفان و موافقانی دارد که هر کدام برای خود دلایلی را مطرح نمودند که به شرح آن‌ها می‌پردازیم:

۱- دلایل مخالفان

مخالفت در تعرفه‌گذاری خدمات انتقال خون بیشتر ناظر بر سوءاستفاده از خون و فرآورده‌های آن است. به عبارتی انجام این خدمات در قبال پرداخت، می‌تواند فراهم‌کننده زمینه کالانگاری و سودآوری اعضای بدن انسان باشد که این خود با کرامت انسانی و جواز خرید و فروش خون و فرآورده‌های آن در چارچوب ضوابط ضرورت، منافات دارد.

۱-۱- **مخالفت با کرامت انسانی:** در باب اهمیت کرامت انسانی در آیات و روایات و حتی ادیان و مذاهب مختلف مباحث فراوان و متعدد فراوانی شده است. بدین جهت پرداختن به اهمیت آن در این مجال ضروری نمی‌نماید، لیکن ارتباط بحث این تحقیق با کرامت انسانی در جهت نفی یا اثبات آن مد نظر است. کالانگاری اعضای بدن انسان یکی از مواردی است که در مخالفت با کرامت انسانی مورد مناقشه قرار گرفته و خون انسان نیز از این امر مستثنی نخواهد بود (۱۰) و به عنوان یکی از اعضای بدن باید مورد احترام قرار گیرد. همانطور که آسیب‌رساندن به سایر اعضای بدن حرمت و مسؤولیت کیفری و مدنی در پی دارد، خون‌گرفتن از انسان بدون مجوز و اراده وی همین حکم را دارد. با این همه، خرید و فروش خون و فرآورده‌های آن، نیز مانند سایر اعضا باید در حد ضرورت و در جهت استفاده‌های درمانی مانند تحقیق و پژوهش یا نجات جان انسان صورت گیرد. آن هم به این دلیل که نجات جان انسان، ضرورتی است که هر حرمت، کراهت و قباحتی را مباح و بعضاً واجب می‌نماید (۱۱). پس معامله خون به نحوی که کالانگاری (Instrumentalization) محسوب شود، قبیح شمرده می‌شود. از طرفی حتی با وجود عدم تعرفه‌گذاری خون و فرآورده‌های آن، تعرفه‌گذاری خدمات انتقال خون در واقع زمینه سوءاستفاده از این عنصر بدن و سودآوری را ایجاد می‌کند و ممکن است به بهانه ارائه خدمات در مقابل پرداخت، به نحوی سودآوری و در نتیجه کالانگاری را در پیش گیرد.

۱-۲- **مخالفت با نظم عمومی و اخلاق حسنه:** امروزه با توجه به اهمیت فراوان خون و فرآورده‌های خونی در درمان بیماری‌ها و به ویژه سودآوری داروهای به دست‌آمده از مشتقات خون، بحث خرید و فروش خون و قاچاق آن بسیار زیاد مطرح می‌شود. این قبیل معاملات ممکن است در خون همانند سایر اعضا به واسطه دلال انجام گیرد. مسلماً در مواردی همانند

این مورد سلب اختیار و اراده دهنده خون محرز است و باعث می‌شود خون را تبدیل به کالایی تجاری نماید که عملی غیر اخلاقی و خلاف کرامت انسانی می‌باشد. ماده ۹۵۹ قانون مدنی حاکی از حمایت قانونگذار از تمامیت معنوی اشخاص بوده و حکمت قانونگذار اجازه نمی‌دهد، از تمامیت معنوی اشخاص حمایت نماید، ولی تمامیت جسمی وی را همه‌جانبه مورد حمایت قرار ندهد. به همین دلیل دادن و گرفتن خون در مقابل عوض، در صورتی کالانگاری قلمداد شود، تمامیت جسمی و در صورت رضایت دهنده خون، تمامیت معنوی وی را به عنوان نوع انسان خدشه‌دار می‌کند و اگر رویه شود، علاوه بر این مخالف نظم عمومی و اخلاق حسنه نیز قلمداد می‌گردد.

نظر برخی اساتید این است که قلمرو ماده ۹۶۰ قانون مدنی از سلب آزادی جسمانی برخلاف اخلاق حسنه متجاوز بوده به منع آزادی معنوی و قراردادی برخلاف اخلاق حسنه نیز تسری دارد و این مفهوم را ماده ۹۷۵ قانون مدنی که تعهدات برخلاف اخلاق حسنه را از مصادیق مخالف با نظم عمومی و لهذا فاقد ضمانت اجرای حقوقی دانسته، تأیید کرده است و چون مخالف با نظم عمومی از مصادیق عدم مشروعیت است، شکی نیست که تعهد برخلاف اخلاق حسنه در عداد شروط نامشروع و باطل مندرج در ماده ۲۳۲ قانون مدنی می‌باشد (۱۲). طبق این نظر باید گفت قراردادهای مبتنی بر گرفتن خون در هر قالبی که باشد، برخلاف اخلاق حسنه و نظم عمومی بوده و باطل می‌باشد.

۳-۱- حرمت خرید و فروش خون: بسیاری اعتقاد بر این دارند که خرید و فروش خون حرام است و برای این موضوع دلایل مختلفی را بیان نمودند که مختصراً به برخی از این دلایل می‌پردازیم: آیات قرآنی مانند آیه ۱۷۳ سوره مبارکه بقره «أَمَّا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخَنزِيرِ وَ مَا أَهْلَ بِهِ لِغَيْرِ اللَّهِ فَمَنْ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَ لَا عَادٍ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ»؛ روایات مانند حدیث «إِنَّ اللَّهَ إِذَا حَرَّمَ شَيْئاً حَرَّمَ ثَمَنَهُ» (۱۴-۱۳)؛ اجماع، علامه حلی در این باره می‌فرمایند: «بیع الدم و شراؤه حرام اجماعاً لِنَجَاسَةِ وَ عَدَمِ الْإِنْتِفَاعِ بِهِ؛ خرید و فروش خون به اجماع فقها به خاطر نجاست و عدم انتفاع حرام است» (۱۵)؛ دلیل بعدی موافقان قول حرمت بیع خون، عدم مالیت و منفعت محلله برای خون است و بسیاری از فقهای شیعه و سنی (۱۶) در فتوای خود به تحریم خرید و فروش خون بر نداشتن منفعت محلله تکیه کرده‌اند. صرف نظر از نقدهای وارده به این دلایل با توجه به پیشرفت علم پزشکی، که توضیح آن خارج از موضوع این تحقیق است، با استناد به

دلیل حرمت خرید و فروش خون، قائل بر این هستند که تعرفه‌گذاری بر خدمات آن نیز ممنوعیت شرعی دارد، زیرا خدمات انتقال خون از توابع انتقال خون است و چون خرید و فروش خون حرام است، پس تعرفه‌گذاری بر خدمات آن نیز حرام می‌باشد.

۲- دلایل موافقان

موافقان تعرفه‌گذاری خدمات انتقال خون نیز برای این امر دلایلی را بیان کردند که جای تأمل دارد و شاید بتوان این دلایل را ابعاد کارایی اقتصادی حقوق انتقال خون و به نحوی توجیه‌کننده تعرفه‌گذاری این خدمات دانست.

۲-۱- منع حرمت خرید و فروش و حفظ کرامت انسانی در حالت ضرورت: هرچند

استناد به کرامت انسانی و حرمت خرید و فروش خون بر فرض پذیرش این دلایل برای منع خرید و فروش خون، در خصوص تعرفه‌گذاری خدمات انتقال خون مؤثر در مقام نیست، اما همین دو مورد نیز با پیشرفت علم پزشکی و همچنین استناد به بحث ضرورت، در بیان متأخرین صورت دیگری به خود گرفته است. «خرید و فروش خون که در زمان‌های پیش جایز نبود، به خاطر عدم وجود منفعت محله و انحصار منفعت آن در خوردن حرام بود، ولیکن اکنون که گذشت زمان برای خون منافع محله زیادی به وجود آورده، مانند نجات جان بعضی از بیماران و مجروحین از مرگ، پس خرید و فروش آن به خاطر منفعت محله غالبه جایز خواهد بود، زیرا ما دلیلی برای بطلان خرید و فروش عنوان نجس به تنهایی نداریم» (۱۷). به قول برخی دیگر «فلا دلیل علی حرمة بیع الدم سواء كان نجساً ام طاهراً لا وضعاً و لا تکلیفاً» (۱۹-۱۸) که با این بیان، دلیلی بر حرمت خرید و فروش خون، چه پاک و چه نجس وجود ندارد، نه حرمت وضعی و نه تکلیفی. امام خمینی (ره) در مورد جواز خرید و فروش خون بر این عقیده‌اند که «الظاهر من شتات الکلمات الفقها ایضاً دوران حرمة التکسب بالنجاسات موارد عدم جواز الانتفاع» (۲۰) و «الظاهر جواز الانتفاع فی غیر الاکل و جواز بیعه لذلك» (۲۰) ظاهرترین قول جواز استفاده از خون و خرید و فروش آن در غیر خوردن است. خوردن خون به نوعی منفعت محرمه از آن است که موجب حرمت و بطلان بیع خواهد بود (۲۱). آیت... خامنه‌ای نیز در جواب سؤال از خرید و فروش خون چنین می‌فرماید: «فروش خون اگر به قصد عقلایی مشروع باشد، اشکال ندارد» (۲۲). همچنین مؤید این مطلب، باید به عناوین مؤثر در حکم و تغییر آن اشاره کنیم،

این عناوین عبارتند از ضرورت و اضطرار، قاعده لاضرر و لاضرار، عسر و حرج، تقیه، اهم و مهم، امر و نهی والدین، نذر، یمین، عهد و مقدمه واجب یا حرام (۲۳).

باید گفت بحث ضرورت در صورت حرمت می‌تواند دلیلی باشد بر حلیت خرید و فروش خون، حتی فقهای از اهل تسنن که قائل بر حرمت خرید و فروش خون هستند و تنها ارائه خون را بالتبرع پذیرفته‌اند، در صورتی که کسی حاضر به اهدای خون به صورت تبرعی نشود، به فرد بیمار نیازمند به خون اجازه داده‌اند برای حفظ جان خود و در موارد ضرورت در قبال دریافت خون، پول یا هر چیزی که مالیت دارد را به دهنده خون بپردازند، هرچند دریافت پول یا هر عوضی دیگر را برای دهنده یا فروشنده خون حرام دانسته‌اند (۲۴).

با این همه، خرید و فروش خون نیز مانند سایر اعضا باید در حد ضرورت و در جهت استفاده‌های درمانی مانند تحقیق و پژوهش یا نجات جان انسان صورت گیرد، آن هم به این دلیل که نجات جان انسان، ضرورتی است که هر حرمت، کراهت و قباحتی را مباح و بعضاً واجب می‌نماید (۱۱) و آنچنان مورد توجه حق تعالی بوده که در آیه ۳۲ سوره مبارکه مائده فرمودند «مَنْ أَجْلٍ ذَلِكْ كَتَبْنَا عَلَى نَبِيِّ إِسْرَائِيلَ أَنَّهُ مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ فَسَادٍ فِي الْأَرْضِ فَكَأَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا وَمَنْ أَحْيَاهَا فَكَأَنَّمَا أَحْيَا النَّاسَ جَمِيعًا» ولی فراتر از حد ضرورت هیچ انسانی حق ندارد خون خود را به دیگری بفروشد یا بتوان خون کسی را وسیله انتفاع قرار داد، زیرا ابزار نمودن (Instrumentalization) انسان خلاف شأن و کرامت وی می‌باشد. بدین خاطر عدم ممانعت فروش خون، مشتقات یا فرآورده‌های خون، مانند پلاسما از باب ضرورت، در برخی کشورها به هر ترتیب خود نشأت‌گرفته از اخلاق، در حد ضرورت و بدون جنبه کالاانگاری برای کسب سود و تجاری نمودن آن می‌باشد.

بنابراین خرید و فروش خون فرای حد ضرورت و در جهت انتفاع و کسب سود، خواه از سوی دهنده یا هر شخص حقیقی یا حقوقی به هر دلیل و به هر طریق، تجاری نمودن یا کالاانگاری خون و استفاده ابزاری از انسان محسوب می‌شود که قطعاً استفاده ابزاری از انسان، با کرامت ذاتی انسان مغایر بوده، بنیان عدالت، آزادی و صلح و برابری را شدیداً متزلزل می‌کند (۲۵).

۲-۲- عدم تعرفه‌گذاری بر روی خون: ممنوعیت خرید و فروش خون در غیر موارد ضرورت، اجماع تمامی فقها و حقوقدانان است. این موضوع از جهت قانونی نیز صراحت دارد و

سازمان انتقال خون به عنوان تنها مرجع قانونی تهیه، تولید و توزیع خون مشمول این ممنوعیت است. اساسنامه سازمان انتقال خون ایران مصوب ۶۳ در ماده ۴ مقرر داشته «تهیه، تأمین و توزیع خون برای مصرف‌کننده در سراسر کشور رایگان می‌باشد.» این ماده به طور ضمنی دلالت بر دیدگاه اخلاقی قانونگذار و در نظر گرفتن کرامت انسانی دارد و تنها استثنای وارد بر این ماده تبصره آن است که بیان داشته «در غیر موارد اورژانس سازمان می‌تواند اعطای خون را به بیمار مشروط به جایگزینی تمام یا قسمتی از خون مصرف‌شده توسط بستگان سالم بیمار بنماید» که در ادامه این تبصره، این شرط را نیز به نوعی تضعیف نموده و اشعار داشته «چنانچه بیمار به هر نحوی احتیاج به خون داشته و فامیلی هم نداشته باشد، جایگزینی خون مطرح نخواهد بود.» همچنین به تصریح ماده ۱ اساسنامه، سازمان انتقال خون ماهیت غیر انتفاعی دارد. ممنوعیت خرید و فروش خون به نحو دیگر نیز پیش‌بینی و مورد تأکید قرار گرفته است. ماده ۲۷ «آیین‌نامه فعالیت بانک خون بیمارستان‌ها» مصوب ۱۳۸۰ مقرر کرده بود «مؤسسات درمانی به هیچ وجه حق دریافت وجهی بابت تأمین خون و فرآورده‌های آن از بیمارستان را ندارند» در ماده ۲۸ همین آیین‌نامه بیان داشته «مؤسسات درمانی و واحد بانک خون حق تحویل، ارسال و فروش خون و فرآورده‌های آن را به بیماران یا مطب‌ها یا آزمایشگاه‌ها یا بیمارستان‌های دیگر ندارند»، هرچند این آیین‌نامه به موجب «آیین‌نامه فعالیت بانک خون و بخش‌های مصرف‌کننده خون و فرآورده‌های آن در مراکز درمانی» نسخ شد، ولی مواد ۲۷ و ۲۸ آیین‌نامه سابق در مواد ۳۰ و ۳۱ آیین‌نامه اخیر متبلور شده است، لذا خون به هیچ عنوان تعرفه‌گذاری نشده و ممنوعیت آن مورد پذیرش است، لیکن آنچه مد نظر است، تعرفه‌گذاری خدمات انتقال خون می‌باشد که به موجب بند بعدی این موضوع نیز تصریح قانونی دارد.

۳-۲- مجوز قانونی تعرفه‌گذاری خدمات انتقال خون: هرچند قانون صراحت بر ممنوعیت تعرفه‌گذاری خون دارد، لیکن در برخی موارد به نوعی تعرفه‌گذاری خدمات و فروش فرآورده‌های خونی را مجاز شمرده است. بند «ج» ماده ۷ اساسنامه سازمان انتقال خون، یکی از وظایف شورای عالی سازمان خون را «تعیین نوع و تعرفه خدمات و فرآورده‌های سازمان برای فروش به جز خون کامل» دانسته و در ماده ۱۵ این اساسنامه اشاره به منابع مالی سازمان انتقال خون نموده که در بند سوم آن «درآمدهای حاصل از انجام خدمات و فروش فرآورده‌های

سازمان» را یکی از منابع تأمین مالی سازمان برشمرده است. همچنین در ماده ۱۵ قانون وصول برخی از درآمدهای دولت و مصرف آن در موارد معین مصوب ۱۳۷۳ به سازمان انتقال خون اجازه داده شده است، درآمدهای حاصل از فروش فرآورده‌های خون و خدمات آزمایشگاهی را به حساب درآمد عمومی کشور واریز نماید، اما نکته مهم این است که این درآمدها نه در قبال خون و فرآورده‌های آن، بلکه به دلیل هزینه‌های هنگفت صورت‌گرفته برای اخذ، آزمایش و غربالگری خون، تولید و استخراج فرآورده‌ها و مشتقات خون و همچنین در قبال خدمات انتقال خون می‌باشد و اصلاً جنبه انتفاعی ندارد، زیرا همانطور که بیان شد به تصریح ماده ۱ اساسنامه، سازمان انتقال خون ماهیت غیر انتفاعی دارد. به همین جهت با تلاش سازمان انتقال خون ایران و تصویب شورای عالی بیمه در فروردین ۱۳۹۴، هیأت وزیران کتاب جدید ارزش نسبی خدمات سلامت جمهوری اسلامی ایران ویرایش دوم را تصویب و ابلاغ کرد که طی آن ۱۴ خدمت مرتبط با سازمان انتقال خون ارزشگذاری شد که این ارزشگذاری فرایندهای تولید است به عبارتی طبق ادعای مسئولین ذی‌ربط سازمان انتقال خون، این تعرفه‌ها در واقع ارزشگذاری خدماتی است که سازمان انتقال خون روی خون و فرآورده‌های خونی انجام می‌دهد و به هیچ وجه خود خون تعرفه‌گذاری نشده است.

۴-۲- مدیریت و کنترل مصرف خون: همانطور که بیان کردیم، هزینه ارائه خدمات انتقال خون به خصوص تولید آن بسیار سنگین است. از طرفی مصرف خون نیز به صورت بی‌رویه صورت گرفته که این امر نیز نیازمند مدیریت و کنترل است. کارایی اقتصاد ایجاب می‌کند این هزینه‌ها جبران و یا به حداقل تقلیل و مصرف خون به صورت قابل توجهی مدیریت گردد. با ارزشگذاری و تعرفه‌بندی خدمات انتقال خون می‌توان این اهداف را تحصیل کرد. این مکانیسم از جهات دیگر نیز قابل توجیه است. سازمان انتقال خون نسبت به تهیه و ایمنی خون در کشور مسئولیت مطلق دارد و این از لحاظ قانونی، تکلیفی غیر قابل اجتناب است. این در حالی است که به دلیل کمبود بودجه، این سازمان نمی‌تواند نسبت به انجام این وظیفه خود اقدام کند و در نتیجه یک تکلیف قانونی با این اوصاف، مالایطاق جلوه خواهد کرد. تعرفه‌بندی خدمات انتقال خون علاوه بر توجیه اقتصادی حقوق انتقال خون، آن را امکان‌پذیر می‌کند. از طرفی پول تعرفه‌گذاری به خزانه برمی‌گردد و تحت نظارت سازمان مدیریت برای برنامه‌های

سازمان انتقال خون هزینه و نظارت خواهد شد و منجر به ارائه خدمات و محصولات بهتر خواهد شد (۲۶).

۵-۲- پرداخت هزینه توسط بیمه و عدم وجود بار مالی برای بیمار: سابقاً هزینه خدمات، مثل «خدمات پلاسما فرزیس» را خود بیماران باید تقبل و وسایل، موارد و تجهیزات موردنیاز آن را تهیه و ملزومات مرتبط با آن را خریداری می‌کردند. این کار برای بیماران هزینه بسیار زیادی داشت، اما با تعرفه‌گذاری، این مسأله ساماندهی شد و دیگر نیازی به خرید توسط آن‌ها نیست، چراکه بیمه‌ها، خدمت و هزینه مواد مصرفی را تقبل کرده‌اند. در نتیجه به شدت پرداختی مردم در این بخش کاهش پیدا می‌کند، به خصوص این‌که بیماران این بخش جزء بیماران صعب‌العلاج بودند و هزینه سنگینی پرداخت می‌کردند (۲۷). تعرفه‌گذاری خدمات انتقال خون هیچ بار مالی برای مردم ندارد و فرانشیز پرداختی استفاده‌کننده از خدمات سازمان انتقال خون صفر درصد است.

۶-۲- عدم وجود بار مالی برای بیمه‌ها: با وجود تعرفه‌گذاری خدمات انتقال خون و پرداخت هزینه‌های خدمات انتقال خون توسط بیمه‌ها، این امر نه تنها بار مالی برای بیمه‌ها در پی ندارد، بلکه ارزش اقتصادی نیز برای آن‌ها ایجاد می‌کند، زیرا زمانی که خدمات ارزشگذاری می‌شود با کنترلی که بیمه‌ها به دلیل پرداخت‌های انجام می‌دهند، انتقال خون در کشور به سمت انتقال خون محافظه‌کارانه حرکت می‌کند، انتقال خون، تعرفه‌گذاری و کنترل و نظارت می‌شود و منابع موجود بیمه‌ها حفظ و حتی منابع بسیار خوبی هم برای آن‌ها ایجاد می‌شود (۲۸).

۷-۲- ارتقای کیفیت ارائه خدمات انتقال خون: تعرفه‌گذاری خدمات انتقال خون زمینه‌ساز ارتقای کیفیت فرآورده‌های خونی و ورود سازمان انتقال خون به تولید فرآورده‌های نوین خونی است. این امر، کیفیت ارائه خدمات و محصولات انتقال خون را افزایش می‌دهد، چراکه دسترسی به فرآورده‌های نوین نظیر فرآورده‌های با حذف لکوسیت و با ارتقای کیفیت فرآورده‌های خون باعث کاهش عوارض تزریق خون از جمله تب، واکنش حساسیتی و تضعیف سیستم ایمنی در بیماران خواهد شد (۲۹)، لذا اقتصاد انتقال خون به عنوان یک رویکرد جدید و دارای صرفه اقتصادی، مطرح و اجرایی شده و توجه این امر در حقوق طب انتقال خون با در نظر گرفتن کارایی اقتصادی حقوق قابل بررسی است.

نتیجه‌گیری

خرید و فروش خون به طور کلی در نظام حقوقی اسلام و نظام حقوق بین‌الملل مخالف کرامت انسانی می‌باشد، لیکن جبران کمبود خون و فرآورده‌های خونی مورد نیاز کشورها، زمینه واردات و صادرات این عناصر را فراهم نموده و کشورها ناچار از این موضوع هستند، به همین دلیل بحث ارزشگذاری خون و فرآورده‌های آن مطرح می‌گردد. نکته مهم و اساسی در خصوص کارایی حقوق انتقال خون از جهت اقتصادی این است که مکانیسم و تعرفه‌گذاری خدمات انتقال خون باید از جمیع جهات و برای همه افراد دخیل در این پروسه منجر به افزایش ثروت یا کاهش هزینه‌ها گردد. در اینجا برای شخص منتقل‌الیه نیز باید این مکانیسم تعرفه‌گذاری صرفه اقتصادی داشته باشد و حقوق وی را نیز تأمین نماید. وظیفه تهیه، تولید و توزیع رایگان خون که بر عهده سازمان انتقال خون است نیز باید در نظر گرفت. در خصوص گیرنده خون، اولاً خود خون به موجب الزامات قانونی که تفصیل آن قبلاً گذشت توسط سازمان انتقال خون بیمه شده است؛ ثانیاً خدمات ارزشگذاری شده نیز به دلیل حمایت بیمه برای شخص گیرنده خون بار مالی نداشته و با عنایت به توضیحاتی که گذشت این موضوع برای بیمه‌ها نیز بار مالی در پی ندارد و حتی ارزش اقتصادی برای آن‌ها ایجاد می‌کند؛ ثالثاً شخص گیرنده در صورت اطلاع از بیماری خود و انتقال خون آلوده و عدم اقدام برای پیشگیری و کنترل آن می‌تواند باعث افزایش هزینه‌ها شود، حتی در برخی موارد، عمد در این اقدامات برای این است که بتوانند خسارت بیشتری دریافت کنند و در نتیجه هزینه‌های اقتصادی بیشتری به جامعه تحمیل می‌گردد. از طرفی به دلیل احتیاج بیش از حد کشورها به خون و فرآورده‌های خونی، نقش به‌سزای دارویی و درمانی آن‌ها و از طرفی گران و هزینه‌بر بودن واردات این مواد، نظام‌های حقوقی را ناچار به پذیرش مبادلات خون و فرآورده‌های آن نموده است.

عملکرد مهم اقتصادی نظریه کارایی اقتصادی حقوق و قاعده تقلیل خسارت از این حیث ارزشگذاری خدمات را توجیه می‌کند که ضمن مدیریت صحیح مصرف خون بدون تعرفه‌گذاری بر خون و فرآورده‌های آن و حفظ کرامت انسانی، می‌توان در موارد استناد به تقصیر شخص منتقل‌الیه، وی را مسؤول پرداخت کلیه هزینه‌ها از جمله هزینه خدمات انتقال خون دانست و سازمان انتقال خون را در ارائه بهتر و ایمن خدمات یاری رساند، البته توجه به این نکته حائز اهمیت است که باید با قانونگذاری صحیح، این موضوع مدیریت و نظارت شود و نباید این موارد

دستاویزی برای تیرئه سازمان انتقال خون از مسؤولیت‌های مربوط به نظارت و تکلیف تهیه، تولید و توزیع رایگان خون سالم شود و سازمان را به سمت و سوئی هدایت کند تا در قالب ارائه خدمات، از ارائه خون رایگان که وظیفه قانونی آن سازمان است خودداری نماید یا در این قالب، زمینه فروش خون را ایجاد کند که با کارایی همه‌جانبه اقتصاد حقوق انتقال خون در تعارض خواهد بود.

احمد امی

References

1. Camporesi P. The Juice of Life: The Symbolic and Magical Signii cance of Blood. Translated by Barr RR. New York: Continuum Publications; 1996. p.14-32.
2. Schneider DM. What is kinship all about?. Edited by Parkin R, Stone L. Kinship and Family: An Anthropological Reader. Oxford: Blackwell Publishing; 2003. p.257-274.
3. Carsten J. Blood Will Out: Essays on Liquid Transfers and Flows. Journal of the Royal Anthropological Institute Special Issue Book Series 2013; 19(s1): 77-94.
4. Kelly J. A Brief History of Western Law Theory. Translated by Rasekh M. Tehran: Publication of Nashre No; 2003. p.630.
5. Badini H. Philosophy of Civil Liability. Tehran: Publication of Sahami Enteshar; 2005. p.399.
6. Kontorovich E. The Mitigation of Emotional Damages. Kansas: The University of Chicago Law Review; 2001. p.499.
7. Available at: <http://www.tasnimnews.com/fa/news/1393/05/10/447160/%D8%AC%D8%A7%DB%8C%DA%AF%D8%A7%D9%87-%D8%A7%D9%86%D8%AA%D9%82%D8%A7%D9%84-%D8%AE%D9%88%D9%86-%D8%A7%DB%8C%D8%B1%D8%A7%D9%86-%D8%AF%D8%B1-%D9%85%D9%86%D8%B7%D9%82%D9%87-%D9%88-%D8%AC%D9%87%D8%A7%D9%86>.
8. Tasnim News Agency. Interview with the Director of the Blood Transfusion Organization. News ID: 447160; August 10, 2014.
9. Islamic Propagation office. Medical issues. Qom: Bostan Book; 2007. Vol.1 p.267.
10. Mousavi Bojnourdi SM. Study on Iranian law with an approach to the jurisprudential views of Imam Khomeini, the rules of transaction of the members of the body in Islam. Ettelaat Newspaper 2014; No.38.
12. Abbasi M, Shafiei H, Pourfatollah AA, Ommi A. Moral explanation of "blood and its products commodity conception" prohibition on Sharia Scholars visions. Quarterly Journal of Medical Jurisprudence 1395; 8(26 & 27): 198-203.

13. Mousavi Khomeini R. Tahrir al-Wassilah. Qom: Dar al-Elm Press; 1407 AH. Vol.2 p.565.
14. Esmaili I. Organ transplantation and sales. Jurisprudence 1994; 1(1): 201-214.
15. Amiri Qa'im Magham AM. Law of Obligations. General of Law and Obligations, Legal Events. 3rd ed. Tehran: Mizan Publication; 2006. Vol.1 p.30-31.
16. Ansari M. Al-Makaseb. Qom: World Congress of Commemoration of Sheikh Azam Ansari; 1415 AH. Vol.1 p.3-4.
17. Helli H. Nahiyat al-Ahakam fi Marefat al-Ahkam. 1se ed. Tehran: Al-Alibit Institute; 1410 AH. Vol.2 p.463.
18. Ameli J. Meftah al-Karamat fi Sharh qavaed al-Allamah (T-al-Hadītha), the Islamic publications office affiliated with the community of the teachers of the Qom Seminary. Qom: Islamic Publishing Institution; 1419 AH. p.20.
19. Al-Sīrāṣī G. The description of Fath al-Qadir. Beirut: Dar al-Kotob al-Elmiah; 1424 AH. p.426.
20. Makarem Shirazi N. Bohoos Fqhyh Hammeh. 1st ed. Qom: School of Imam Ali bin Abi Talib (as); 1422 AH. p.251.
21. Mousavi Khoi SA. Al-Mkasb Misbah al-Fiqahah. Najaf: Al-Hydryh Publishers; NO Date. Vol.1 p.54.
22. Mousavi Khomeini SR. The Forbidden Gains (by Imam Khomeini). Qom: International Affairs Department The Institute for Compilation and Publication of Imam Khomeini's Works; 1415 AH. Vol.1 p.37-38.
23. Ansari Dezfouli M. Book of Gains (Al-Mahshi). Qom: Publications Dar al-Ketab; 1410 AH. Vol.1 p.85.
24. Hussaini Khamenei SA. Answers of Religious questions. Beirut: Dar al-Islamiya Publications; 1420 AH. Vol.2 p.2.
25. Sobhani Tabrizi J. The four letters (for Sobhani). City: Imam Sadiq Institution; 1415 AH. Vol.2 p.90.
26. Al-Shanqati M. The Principles of Medical Surgeries and the Monuments. Medina: Department of Jurisprudence, Islamic University; 1994. p.583.

27. Habibzadeh MJ, Rahimi Nejad I. Human dignity in the constitution of the Islamic Republic of Iran. *Journal of the Humanities - Comparative Research* 2007; 11(4): 51-82.
28. Available at: <http://www.ibto.ir/DesktopModules/News/NewsView.aspx?TabID=1&Site=ibto&Lang=fa-IR&ItemID=8575&mid=12289&Version=Staging>.
29. Conversation with the Director of the Blood Transfusion Organization, Insurance Support from 14 Blood Transfusion Services: A New Achievement with a Long History. *Iran Blood Transfusion Organization Portal*; 1394.
30. Available at: <http://www.tabnak.ir/fa/news/560405/%D8%AC%D8%B2%DB%8C%DB%8C%D8%A7%D8%AA-%D8%A8%DB%8C%D9%85%D9%87-%D8%AE%D8%AF%D9%85%D8%A7%D8%AA-%D8%A7%D9%86%D8%AA%D9%82%D8%A7%D9%84-%D8%AE%D9%88%D9%86-%D8%A7%D8%B9%D9%84%D8%A7%D9%85-%D8%B4%D8%AF>.
31. Tabnak News, analyticswebsite, "Details of Blood Transfusion Services Insurance announced". News Code: 560405; 1394.
32. Available at: <http://www.salamatnews.com/news/176723/%DA%86%D8%B1%D8%AE%D9%87%D8%A7%D9%86%D8%AA%D9%82%D8%A7%D9%84-%D8%AE%D9%88%D9%86-%D8%A7%D9%82%D8%AA%D8%B5%D8%A7%D8%AF%DB%8C%E2%80%8C%D8%AA%D8%B1-%D8%B4%D8%AF%D9%87-%D8%A7%D8%B3%D8%AA>.
33. Health News, A report on the two-year operation of the Blood Transfusion Organization: The Blood Transfusion cycle has become more economical. The News Code: 176723; 1394.
34. Available at: <http://www.magiran.com/npview.asp?ID=3282939>.
35. The Eastern Newspaper, Blood products were monetary: The head of the blood transfusion organization in an interview with the "East". No.2474; 1394. p.17.
36. Available at: <http://setaresobh.ir/index.php/fa/-54-22-06-02-2014-36-35-11-23-11>.
37. Setareh Sobh Site, According to Ali Akbar Pourfathollah, Director of the Blood Transfusion Organization, "Blood Transfusion Services Reduces Pocket Payments". 2012.